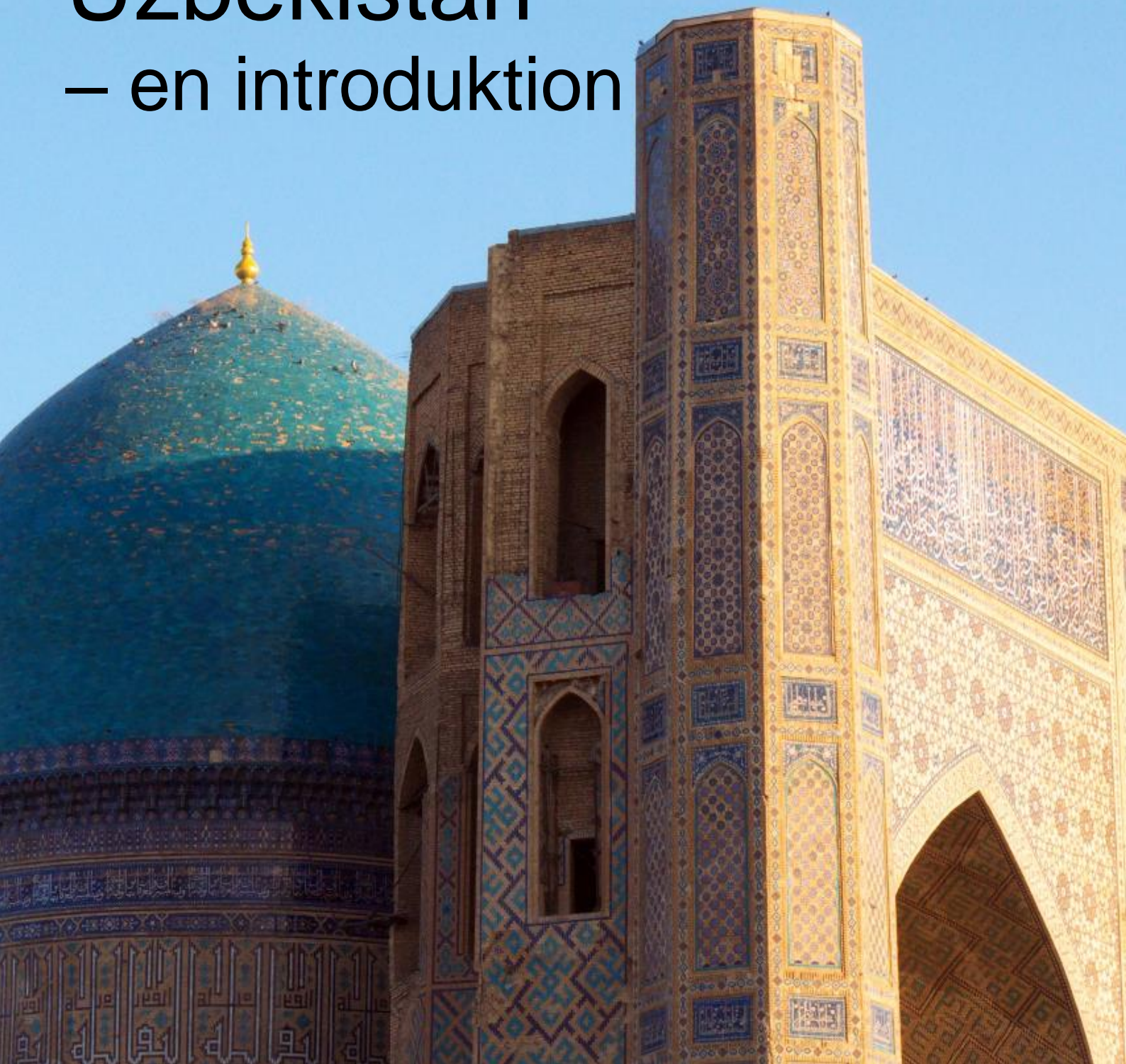

Uzbekistan – en introduktion

Om rapporten

Denna rapport är skriven i enlighet med [EU:s allmänna riktlinjer för framtagande av landinformation \(2008\)](#). Den är en opartisk presentation av tillförlitlig och relevant landinformation avsedd för handläggning av migrationsärenden.

Rapporten bygger på noggrant utvalda informationskällor. Alla källor refereras med undantag för beskrivning av allmänna förhållanden eller där Lifos expert är en källa, vilket i så fall anges. För att få en så fullständig bild som möjligt bör rapporten inte användas exklusivt som underlag i samband med avgörandet av ett enskilt ärende utan tillsammans med andra källor.

Informationen i rapporten återspeglar inte Migrationsverkets officiella ståndpunkt i en viss fråga och Lifos har ingen avsikt att genom rapporten göra politiska eller rättsliga ställningstaganden.

Temarapport: Uzbekistan – en introduktion

2018-02-06, version 1.2

Lifos – Center för landinformation och landanalys inom migrationsområdet

© Migrationsverket (Swedish Migration Agency), 2018

Omslagsbild: Wikimedia Commons

Publikationen kan laddas ner från <http://lifos.migrationsverket.se>

Innehåll

1. English summary.....	4
2. Inledning	6
2.1. Om informationsläget, Lifos utredningsresor och rapporten	6
3. Det post-sovjetiska Uzbekistan och förändringar under Mirziyoyev	7
4. Mänskliga rättigheter	10
5. Kontroll och övervakning	11
5.1. Säkerhetstjänsten	11
5.2. Mahalla-systemet.....	13
6. Rättsväsendet och bruket av tortyr.....	14
7. Lifos sammanfattning och slutsats	16
Källförteckning	18

1. English summary

This report aims to serve as an introduction to the political situation and governance of Uzbekistan. The report identifies political changes under the new presidency of Shavkat Mirziyoyev and briefly discusses their influence on the human rights situation in Uzbekistan. The material that form the basis for this report was collected during fact-finding missions to Kyrgyzstan, Russia and Kazakhstan. The report also uses written material and information from meetings in France and Norway.

Islam Karimov was elected president in 1991. Karimov consolidated his power position during the 1990's, and ruled until his death in 2016 despite constitutional limitations concerning eligibility for reelection. The Karimov government ruled Uzbekistan autocratically, and disregarded central democratic rights fully. As a result, the secular political opposition is completely marginalized, and the independence of journalists and independent monitoring extremely limited.

A majority of Uzbekistan's population is Sunni Muslim. While the Soviet rule was secular, Islam has a strong attachment in the country. The post-Soviet period saw a religious awakening, but the state control of religious activity continued. The Karimov government saw the unofficial religious awakening as a threat to governance, a view that was reinforced by the subsequent problem with terrorist attacks during the 1990's.

International reporting has long been aware of the lack of respect for human rights in Uzbekistan. Torture and ill-treatment of prisoners, arbitrary detention, and the lack of legal certainty are common topics of concern. Some of the sources consulted by Lifos state that torture in prisons controlled by the ministry of interior (MVD) has decreased significantly, but that the situation remains unchanged in facilities controlled by the security services (SNB).

Shavkhat Mirziyoyev was elected president after the death of Karimov in 2016. Mirziyoyev has eased the grip of society somewhat, and signaled ambitions to open up Uzbekistan. For instance, a number of political prisoners have been pardoned and all checkpoints between Uzbekistan and Kirgizstan have been opened for passage. However, even though Mirziyoyev signals an intention of improving the situation in Uzbekistan the consulted sources show consistency in their skepticism on the prospects for these changes to continue. Informal power institutions behind the political façade might limit Mirziyoyev's political maneuverability, thus making it difficult to predict future political direction of Uzbekistan. For instance, parallel to the changes of Mirziyoyev the last year, the SNB has proceeded with its crack down on religious extremists and strict border control. One source claim that the repression of SNB has intensified somewhat as a response to Mirziyoyev's political changes. The 31st of Januari 2018 Mirziyoyev dismissed Innoyatov who was offered a seat in the senate. This can be seen as a first step towards a reform of the SNB, but the future of

Uzbekistan is likely depending on how this change is received within the SNB, and also on how other power players react to a renewal of the old incorporated system.

2. Inledning

2.1. Om informationsläget, Lifos utredningsresor och rapporten

Rapporten ”Uzbekistan – utsatta grupper och återvändande” publicerades ursprungligen av Lifos den 21 maj 2012 och uppdaterades den 23 mars 2015. Rapporten har nu återigen uppdaterats och styckats upp i olika teman. Föreliggande rapport är den första av tre delar och syftar till att ge en översiktlig introduktion till det politiska läget i Uzbekistan och landets samhällsstyrning.

Det uzbekiska styrets karaktär är repressiv och svåra förhållanden har under lång tid rått på människorättsområdet. Bristen på information om förhållandena i Uzbekistan, som framför allt beror på att oberoende journalister och internationella organisationer saknar möjlighet att verka i landet, är påfallande. Mot denna bakgrund, och givet de stora svårigheter och hinder som är förenade med att konsultera källor på plats, har Lifos i samband med resor till Kirgizistan, Ryssland, Norge, Frankrike och Kazakstan inhämtat information om förhållandena i Uzbekistan.

Föreliggande rapport bygger således i huvudsak på uppgifter som inhämtats i samband med möten under utredningsresor till Kirgizistan år 2011, Ryssland år 2012 och Kazakstan år 2017 samt i samband med möten i Norge och Frankrike år 2015. Rapporten använder även underlag som har inhämtats av norska Landinfo under en utredningsresa till Kirgizistan år 2016. Rapporten bygger därtill på skriftliga källor. Det bör noteras att flertalet av de konsulterade källorna inte personligen är verksamma i Uzbekistan, dessa källor bedöms som initierade genom sin verksamhet och sina kontakter i landet. En del av källorna är på egen begäran anonymiserade för att inte riskera att pekats ut. De anonyma källorna har givits en egen anonym identitet (t.ex. journalist A). I de delar rapporten redovisar Lifos analys av den inhämtade informationen framgår det av texten.

Det bör noteras att vissa uttalanden som refereras i rapporten gällande situationen i Uzbekistan är gjorda för upp till sju år sedan. Det förekommer idag inga uppgifter om några radikala förändringar i utvecklingen på människorättsområdet i Uzbekistan eller i uzbekiska myndigheters agerande gentemot upplevda hot, Lifos gör därmed bedömningen att de uttalanden som redovisas alltså äger sin giltighet.

3. Det post-sovjetiska Uzbekistan och förändringar under Mirziyoyev

Uzbekistan, Centralasiens folkrikaste stat med drygt 30 miljoner invånare, är sedan Sovjetunionens upplösning 1991 självständigt. Från självständigheten fram till september 2016 styrdes landet av president Islam Karimov, vid tidpunkten för Sovjetunionens upplösning förstesekreterare för det uzbekiska kommunistpartiets centralkommitté. Karimov valdes till president 1991, konsoliderade sin maktposition under 1990-talet och kringgick konstitutionens begränsning om att en president endast kan väljas om en gång. Karimov-regimen styrde landet enväldigt och åsidosatte systematiskt demokratiska fri- och rättigheter, vilket har resulterat i att den sekulära politiska oppositionen är helt marginaliserad och journalisters och civilsamhällets oberoende bevakning ytterst begränsad.¹

En majoritet av Uzbekistans befolkning är sunnimuslimsk. Samtidigt som det sovjetiska styret var sekulärt, har islam ett starkt fäste i landet. Den post-sovjetiska perioden såg ett religiöst uppvaknande men den statliga kontrollen av religiös aktivitet fortgick. Under denna period upprättades inofficiella moskéer, församlingar valde egna imamer som gjorde egna tolkningar av hur islam skulle praktiseras. Samtidigt utvecklades en trend där en del muslimer valde att praktisera sin religion utefter en konservativ tolkning av islam. Efter att den sekulära oppositionen marginaliserats kvarstod islamistiska rörelser som ett av få alternativ till politiskt motstånd i Uzbekistan. Mot bakgrund av detta och grannländernas (Afghanistan och Tadzjikistan) problematik med våldsamma islamistiska grupperingar såg Karimov-regimen det inofficiella religiösa uppvaknandet som ett hot.²

Under 1990-talet följde en kamp mot icke-sanktionerad islam samtidigt som islamistiska grupperingar fortsatte att utvecklas. De mest uppmärksammade grupperna är Hizb-ut-Tahrir och Islamic Movement of Uzbekistan (IMU), båda vars syfte har varit att omkullkasta Karimov-regimen. IMU fördrevs till Afghanistan och Tadzjikistan varifrån de utförde flertalet attacker mot Uzbekistan.³ Lifos analys är att regimens svårigheter med att kontrollera denna sorts grupperingar, framförallt under 1990-talet, har förstärkt dess identifiering av islamistiska rörelser och tendenser som allvarliga hot. Det är en uppfattning som kvarstår idag och till viss del kan förklara det repressiva förhållningssätt de uzbekiska myndigheterna har gentemot religiös aktivitet.

Efter Karimovs död under hösten 2016 valdes Shavkhat Mirziyoyev, premiärminister sedan 2003, till president. Mirziyoyev har under sitt första

¹ Migrationsverket, *Uzbekistan - Allmän bakgrund och aktuell situation*, 2010-06-21, s. 5, 9-11 (tidigare publicerad i Lifos, nu ersatt av föreliggande rapport).

² Human Rights Watch (HRW), *Uzbekistan – Class Dismissed: Discriminatory Expulsions of Muslim Students*, 1999-10-30, <https://www.hrw.org/reports/1999/uzbekistan/uzbek-02.htm> (Hämtad 2017-08-23).

³ Rashid, Ahmed, *They're only Sleeping – Why militant Islamicists in Central Asia aren't going to go away*, *The New Yorker*, 2002-01-14, <http://www.newyorker.com/magazine/2002/01/14/theyre-only-sleeping> (Hämtad 2017-08-23).

år som president signalerat förändringsvilja dels genom offentliga uttalanden och dels genom konkreta åtgärder. Som exempel har Mirziyoyev i uttalanden lagt tyngdpunkt vid vikten av att öppna upp Uzbekistan. Sedan tillträdet till presidentposten har Mirziyoyev genomfört flera statsbesök till grannländerna för att tina upp de kyliga relationer som rådde under Karimovs styre. Under september månad 2017 ska samtliga gränspassager mot Kirgizistan ha öppnats upp för passage (vilka har varit helt eller delvis stängda under flera år)⁴ och den 1 januari 2019 avser man avskaffa det rådande kravet på utresevisum^{5,6}. Mirziyoyev har även gjort en del kontroversiella uttalanden där han hårt kritiserar och ifrågasätter rättssystemets legitimitet.⁷ Det ter sig därtill som om statens hårda grepp om samhället har lättat något under det senaste året; ett antal politiska fångar har benådats, flera myndighetsfunktioner har upprättats i syfte att motta klagomål från allmänheten och polisen är inte lika nitisk i sin kontroll av medborgarnas religiösa uttryck (t.ex. bärandet av hijab, religiösa samtal eller bön utanför moskéerna). En källa som Lifos har konsulterat beskriver en positiv framtidstro bland befolkningen och jämför stämningen i Tasjkent med den som rådde i Moskva under de tidiga dagarna av Gorbatjovs perestrojka.⁸

De förändringar som har skett sedan skiftet på presidentposten vittnar inte nödvändigtvis om att Uzbekistan är på väg bort från repression av medborgarna eller på väg mot att öppnas upp för omvärlden. Dels är Mirziyoyevs plan för framtiden oklar, han har inte utvärderat Karimov offentligt eller stakat ut en politisk inriktning för framtiden vilket han rimligtvis borde ha gjort vid det här laget enligt en källa. Mot bakgrund av detta anser källan att Mirziyoyev på sätt och vis går i Karimovs fotspår genom att så oförutsägbarhet och spekulationer.⁹ En annan källa ser klara risker med att Mirziyoyev, oavsett intentioner, följer Karimovs repressiva linje. På grund av den paranoia som maktspelet bakom den politiska fasaden kan orsaka och Uzbekistans informationsmässiga slutenhet från omvärlden är det svårt att behålla greppet om verkligheten även som president.¹⁰ En klar majoritet av de källor som Lifos har konsulterat delar uppfattningen att även om Mirziyoyev har goda intentioner så är enbart skiftet på

⁴ Initierad källa B, samtal i Almaty, Kazakstan, 2017-11-08 och 2017-11-09; Journalist C, samtal i Almaty, Kazakstan, 2017-11-08 och 2017-11-09; Journalist C, e-post, 2017-12-09.

⁵ Radio Free Europe/Radio Liberty (RFE/RL), *Uzbekistan To Abolish Exit Visa System In 2019*, 2017-08-16, <https://www.rferl.org/a/uzbekistan-exit-visa-scrapped-2019-mirziyoev/28680124.html> (Hämtad 2017-12-01).

⁶ International Crisis Group (ICG), *Uzbekistan: The Hundred Days*, 2017-03-29, s. i, 1, <https://d2071andvip0wj.cloudfront.net/242-uzbekistan-the-hundred-days.pdf> (Hämtad 2017-08-23); Initierad källa A, samtal i Oslo, Norge, 2017-06-09; Jamestown Foundation, *Uzbekistan Alters Its Vision for Afghanistan*, 2017-06-27, Eurasia Daily Monitor Volume: 14 Issue: 86, <https://jamestown.org/program/uzbekistan-alters-vision-afghanistan/> (Hämtad 2017-08-23).

⁷ RFE/RL, *Uzbek President: Prosecutors 'Are The Biggest Thieves'*, 2017-08-04, <https://www.rferl.org/a/uzbekistan-president-prosecutors/28659311.html> (Hämtad 2017-12-07).

⁸ Journalist C, 2017.

⁹ Ibid.

¹⁰ Initierad källa A, 2017.

presidentposten inte tillräckligt för att genomföra några radikala politiska förändringar, de informella maktstrukturer som återfinns bakom den politiska ridån i kombination med korruptionen utgör en stor utmaning för Mirziyoyev.¹¹

En av de informella maktstrukturer som har påverkat uzbekisk politik i stor utsträckning är samspelet mellan de klaner som konkurrerar om den politiska makten. Uzbekistan är ett klansamhälle. Vilka egenskaper som utgör en klan är dock något oklart och definitionen verkar skilja sig från person till person. För en vanlig invånare kan klanen innebära en etnisk, geografisk och/eller kulturell skiljelinje medan det för landets maktelit innebär personliga relationer och politisk tillhörighet. Under sovjettiden nyttjades klansystemet för att fördela den politiska makten. Makten balanserades mellan sju klaner i syfte att genom rivalitet och misstänksamhet försvåra en konsolidering av Uzbekistan och på så vis säkra Sovjetunionens kontroll. Klansystemets inflytande över politiken kvarstod efter självständigheten, trots att Karimov framstod som en enväldig diktator bestod hans roll förmodligen i mångt och mycket av att kontinuerligt balansera makten klanerna emellan genom en kombination av makt och fruktan i en sorts ”terror-maktbalans”.¹² En källa som Lifos har konsulterat uppger dock att klansystemet inte har något inflytande över politiken i dagsläget.¹³ Lifos har i dagsläget svårt att värdera dessa motstridiga uppgifter.

Uzbekistans säkerhetstjänst (SNB) är en annan maktstruktur som utgör en av de största utmaningarna för den nya presidenten. Under Mirziyoyevs första tid vid presidentposten har ambitionen att skapa ett mindre repressivt klimat förefallit vara en medveten strategi. Parallellt med dessa åtgärder har dock SNB:s arbete med att gripa religiösa extremister och kontroll av landets gränser fortgått, en källa uppger att jakten på extremister till och med kan ha intensifierats något från SNB:s håll som ett svar på den nya politiska riktningen mot ett mer öppet Uzbekistan.¹⁴ Den 31 januari 2018 avsattes Innoyatov som chef över SNB och ersattes av Ikhtiyor Abdullayev. Fram till denna punkt har SNB lämnats mer eller mindre orört i förändringsarbetet och inte omfattats av Mirziyoyevs vassa kritik.¹⁵ Hur denna förändring kommer att tas emot och påverka den politiska utvecklingen i Uzbekistan återstår att se, Lifos kommenterar detta mer under avsnitt 7.

¹¹ ICG, 2017, s. 11; Initierad källa A, 2017; Journalist A, samtal i Osj, Kirgizistan, 2016-10-18; Journalist C, 2017.

¹² Stratfor, *A History of The Uzbeks: From the Silk Road to the Soviet Union*, 2016-08-29, s. 1-8, <https://worldview.stratfor.com/article/history-uzbeks-silk-road-soviet-union> (Hämtad 2017-08-23).

¹³ Journalist C, 2017.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ EurAsia Daily (EAD), *Resignation of Uzbek Security Service chief – end of all-mighty minister*, 2018-01-31, <https://easaily.com/en/news/2018/01/31/resignation-of-uzbek-security-service-chief-end-of-all-mighty-minister> (Hämtad 2018-02-06).

4. Mänskliga rättigheter

Internationell rapportering har sedan lång tid tillbaka uppmärksammat den uzbekiska statens bristande respekt för mänskliga rättigheter. Systematisk tortyr och illabehandling av fångar, godtyckliga frihetsberövanden och den bristande rättssäkerheten är vanliga ämnen som har uppmärksammats på området.

Human Rights Watch (HRW) beskriver, liksom många andra källor, hur den postsovjettiska, uzbekiska historien har sett flera arresteringsvågor grundade i påstådd religiös extremism och drivna av statens uppfattning om politiska hot. Ofta har paragraferna 159, 242 och 244 i den uzbekiska strafflagen (se nedan) använts som rättslig bas för arresteringar och domar. HRW menar att dessa stadgar är så vaga och allmänt formulerade att de lätt kan användas för att maskera politisk eller religiös förföljelse.¹⁶ Flera källor beskriver situationen för personer som riskerar att åtalas och dömas för religiös extremism som särskilt svår.¹⁷

Under olika perioder har olika paragrafer i strafflagstiftningen tillämpats i politiskt motiverade mål. Fram till och med 1998 rörde det sig, såvitt gäller politiskt motiverad repression, oftast om iscensatta brott, plantering av bevisföremål så som narkotika eller ammunition samt åtal för ekonomiska brott. Anklagelserna var ofta inte religiösa till sin natur. Från och med 1999 har framför allt, men inte uteslutande, paragraf 159 (försök att omkullkasta den konstitutionella ordningen), paragraf 244 första punkten (tillverkning och spridning av information som utgör ett hot mot allmän säkerhet och ordning), paragraf 244 andra punkten (bildande av, tillhörighet och deltagande i religiöst extremistisk, separatistisk, fundamentalistisk eller annan förbjuden grupp) samt paragraf 216 (bland annat om medlemskap i illegal organisation) tillämpats. Någon eller samtliga av dessa paragrafer tillämpas men kan även byggas ut med andra brottsrubriceringar.¹⁸

Antalet politiska fångar i Uzbekistan är svårt att uppskatta eftersom det inte finns någon exakt statistik tillgänglig.¹⁹ HRW uppskattade år 2015 att det fanns mellan 10 000 och 12 000 politiska fångar i Uzbekistan där alla utom cirka 50 individer beräknades vara dömda på religiösa grunder.²⁰ En journalist som norska Landinfo konsulterat under 2016 uppgav däremot att ungefär 100 personer hölls fångna på politiska grunder och cirka 1000 på religiösa grunder.²¹

¹⁶ HRW, samtal med företrädare i Oslo, Norge, 2015-02-10.

¹⁷ HRW, *World Report 2017 – Uzbekistan*, 2017-01-12, <http://www.refworld.org/docid/587b580cc.html> (Hämtad 2017-08-23); Amnesty International, *Fast-Track to torture: Abductions and forcible returns to Uzbekistan*, 2016-04-21, s. 11-12, 21-22, <https://www.amnesty.org/en/documents/eur62/3740/2016/en/> (Hämtad 2017-08-23).

¹⁸ Memorial, samtal med företrädare i Moskva, Ryssland, 2012-02-28.

¹⁹ Initierad källa A, 2017.

²⁰ Företrädare för HRW, 2015.

²¹ Journalist A, 2016.

Under ett möte år 2015 uppgav en företrädare för HRW att personer som redan sitter fängslade tenderar att få sina fängelsestraff förlängda. Praxis tycks vara att den som dömts för religiösa brott inte kommer ut igen. Förlängningar av fängelsestraff motiveras av att den dömda brutit mot fängelseregler. Exempel har varit innehav av nagelklippare, felaktig morotsskärning och att ha ställt tofflorna på fel ställe. Detta innebär att antalet personer som är fängslade på religiösa grunder ökar.²² Senare rapporter av HRW uppmärksammar politiska aktivister och människorättsaktivister som har fått sina straff förlängda efter anklagelser om att ha brutit mot fängelseregler i linje med ovanstående exempel. Under 2016 förlängdes straffen på sådana grunder för den politiska aktivisten Samandar Kukanov och människorättsaktivisten Ganihon Mamatkhanov några dagar innan, eller samma dag, som de skulle ha släppts efter avtjänat fängelsestraff.²³ Enligt två källor konsulterade under slutet av 2017 har denna företeelse i stort sett upphört sedan presidentskiftet och flera religiösa och politiska fångar släpps utan att få sina straff förlängda.²⁴

Situationen för människorättsaktivister i Uzbekistan beskrivs som svår av flertalet skriftliga källor. Individer som ifrågasätter eller kritiserar rådande styre kan bland annat riskera godtyckligt frihetsberövande och misshandel av myndigheterna.²⁵ Enligt en källa kan även allmänheten utgöra ett hot mot människorättsaktivister och personer som uppfattas som regimkritiker eftersom Karimov har efterlämnat sig en generation som hyser starka sympatier för den numer avlidne presidenten och dennes styre.²⁶

5. Kontroll och övervakning

5.1. Säkerhetstjänsten

HRW beskriver Uzbekistan som en totalitär polisstat där en stor del av statsledningens maktbas utgörs av en utbredd och sofistikerad säkerhetstjänst som bygger sitt styre på att ständigt hitta nya fiender. Enligt samma källa har kontrollen över samhället ökat sedan 2013. Bland annat som en reaktion på den arabiska våren har den elektroniska övervakningen ökat och kontrollen intensifierats ytterligare under de senaste åren. Regimen bygger sin analys av framtiden på instabilitet och att det mest påtagliga hotet mot landets säkerhet kommer från individer och grupper som för närvarande befinner sig utanför landets gränser.²⁷

Några säkra siffror på hur många som är engagerade i den uzbekiska säkerhetstjänsten SNB (Служба национальной безопасности) finns inte

²² Företrädare för HRW, 2015.

²³ HRW, *Uzbekistan: 3 More Years for Long-Held Activist*, 2016-11-03, <https://www.hrw.org/news/2016/11/03/uzbekistan-3-more-years-long-held-activist> (Hämtad 2017-08-23); HRW, 2017.

²⁴ Initierad källa B, 2017; Journalist C, 2017.

²⁵ US Department of State. *Country report on Human Rights Practices 2016 – Uzbekistan*, 2017-03-03, s. 2, <http://lifos.migrationsverket.se/dokument?documentSummaryId=39371> (Hämtad 2017-08-23).

²⁶ Initierad källa A, 2017.

²⁷ Företrädare för HRW, 2015.

att få tag på. Den välkända uzbekiska människorättsaktivist som Lifos har konsulterat uppgav att SNB har över 100 000 aktiva agenter i Uzbekistan som tillsammans med strukturer inom inrikesministeriet, gränsbevakningen, armén och polisen utgör grunden för kontroll av samhället på såväl nationell som regional och lokal nivå.²⁸ Klart är att organisationen är välfinansierad och inflytelserik även utanför Uzbekistans gränser. SNB verkar i och utanför Uzbekistan med ett mycket brett mandat. I södra Kirgizistan har SNB på reguljär basis verkat och det finns ett tätt samarbete mellan SNB och den kirgiziska säkerhetstjänsten. Det saknas skäl att anta annat än att SNB har tillgång till all information om de uzbekiska medborgare som befinner sig i Kirgizistan som asylsökande.²⁹

Även om en del av SNB:s aktiviteter är att hänföra till helt legitima målsättningar (som att skydda landet från terrorism eller bekämpa droghandel och trafficking) har SNB i stor utsträckning använts som ett instrument för statsledningen att konsolidera makten och agera mot allt som hotar rådande styre och den nationella stoltheten. Genom elektronisk övervakning, brutala metoder och ett väl utvecklat system med informatorer har SNB skapat en miljö av rädsla där det är svårt att lita på någon.³⁰

De uzbekiska myndigheterna utövar en omfattande kontroll av medborgare som befinner sig i utlandet. En uzbekisk medborgare är skyldig att anmäla sin vistelse i utlandet hos en uzbekisk ambassad inom fem dagar efter sin ankomst.³¹ Amnesty International rapporterar om SNB:s omfattande övervakning av medborgare som har lämnat Uzbekistan. Internationella telefonsamtal avlyssnas, postförsändelser öppnas och dataintrång genomförs av enheter inom och utanför landet. Mobiltelefoner, fasta telefoner och datorer är under bevakning. Många utflyttade uzbekiska medborgare bryter kontakten med kvarvarande familjemedlemmar på grund av rädslan för att råka säga någonting som kan väcka säkerhetstjänstens intresse.³² En journalist uppmärksammar att SNB, tillsammans med Uzbekistans mahallor har besökt släktingar till personer som befinner sig utomlands i syfte att insamla information och därtill kontaktat uzbekiska medborgare i utlandet för att övertala dem om att återvända till Uzbekistan.³³

Memorial uppger att SNB har agenter som är aktiva i utlandet och rör sig inom den uzbekiska diasporan. Det förekommer att agenter ansöker om asyl för att inte skilja ut sig från andra uzbekier. SNB kan värva uzbekier i utlandet, som de därefter tvingar hem och sedan använder för informationsinhämtning.³⁴ Även HRW fäster uppmärksamhet vid aktiva

²⁸ Uzbekisk människorättsaktivist, samtal i Frankrike, 2015-02-17.

²⁹ Migrationsverket, 2010, s. 5-7.

³⁰ Ibid.; Initierad källa A, 2017; Amnesty International, "We will find you anywhere": *The global shadow of Uzbekistani surveillance*, 2017-03-31, s. 6-9, <https://www.amnesty.org/en/documents/eur62/5974/2017/en/> (Hämtad 2017-08-23).

³¹ Initierad källa A, 2017.

³² Amnesty International, 2017, s. 7, 14-15.

³³ Journalist A, 2016.

³⁴ Företrädare för Memorial, 2015.

uzbekiska underrättelseagenter. Det finns enligt företrädaren ett påtagligt uzbekiskt nätverk av informatörer. Detta nätverk inkluderar uzbekiska asylsökande och migranter som samarbetar med myndigheterna som informatörer.³⁵ En källa beskriver hur SNB sprider en känsla av att vara övervakad även utomlands, samtliga i den uzbekiska diasporan kan vara potentiella rapportörer och det finns ögon och öron överallt. Att umgås med personer ur den uzbekiska diasporan kan därför upplevas som förknippat med stora risker att hamna i SNB:s sökljus eller försätta sin kvarvarande familj i fara.³⁶

En uzbekisk människorättsaktivist uppger sig ha god kännedom om individer i Europa som fungerar som informatörer för den uzbekiska säkerhetstjänsten. Enligt aktivisten finns åtminstone fem aktiva agenter i Sverige som rapporterar om den uzbekiska diasporan i landet. En trend de senaste åren är att det inte bara handlar om professionella agenter utan även vanliga människor rekryteras och pressas att rapportera till SNB.³⁷ En källa uppger likaså att vanliga personer pressas att rapportera till säkerhetstjänsten om landsmän utomlands. Källan ger ett exempel där en kontakt under ett förhör med SNB fick indirekta uppmaningar om att börja rapportera genom påståenden (liknande erbjudanden) om att in- och utresor kunde bli mycket smidigare för personen i fortsättningen.³⁸

5.2. Mahalla-systemet

En mahalla utgörs av ett bostadsdistrikt med i snitt 3000 till 5000 personer. Varje mahalla har en ordförande som uppstår statlig lön och ansvarar för administrationen av mahallan. Ordföranden har i sin tur ett nätverk av formella biträden och uppgiftslämnare. Mahalladistriktet är en viktig del av den enskilde uzbekens liv och något som gemene man identifierar sig med. Genom den täta kontakten inom distriktet sipprar informationen upp i systemet genom informella och formella kanaler. Mahallasystemet fyller en värdefull praktisk funktion i det uzbekiska samhället men utnyttjas också i högsta grad av myndigheterna för att övervaka och kontrollera medborgarna. Vem som flyttar in och ut, vem som reser utomlands och vart rapporteras genom mahallakommitténs försorg till relevanta myndigheter.³⁹

Enligt flera källor finns i varje mahalla informatörer som arbetar i hemlighet. Invånarna kan misstänka vem denne är och i praktiken är det ofta ledaren i mahallakommittén som är säkerhetstjänstens agent.⁴⁰ Enligt Elin Jönsson, SVT-korrespondent, observerar äldre människor vilken litteratur människor har och hur de utövar sin religion. Dessa rapporterar direkt till

³⁵ Företrädare för HRW, 2015.

³⁶ Initierad källa A, 2017.

³⁷ Uzbekisk människorättsaktivist, 2015.

³⁸ Initierad källa A, 2017.

³⁹ Migrationsverket, 2010, s. 6-7; Journalist B, samtal i Osj, Kirgizistan, 2016-10-18.

⁴⁰ Ferghana Valley Lawyers Without Borders (FVLWB), samtal med företrädare i Osj, Kirgizistan, 2011-12-01 och 2011-12-03; Akulbek Tashbulatov från Center for Support of International Protection, samtal i Osj, Kirgizistan, 2016-10-17.

mahallakommittéernas ledare, som är anställda av säkerhetstjänsten.⁴¹ Även Ferghana News Agency beskriver hur den uzbekiska säkerhetstjänsten arbetar genom mahallasystemet. De för dossiéer över alla invånare. Regimen bevakar på så vis alla detaljer i människors liv. Man måste t.ex. ha tillstånd från kommittén för att sälja sitt hus.⁴²

Voice of Freedom beskriver den uzbekiska myndighetskontrollen som systematiskt organiserad. I varje mahalla finns en kommitté som har kontroll över invånarna. Säkerhetstjänsten är välinformerad om allt som sker i mahallan. Om kritik förekommer bland invånarna i en viss mahalla och detta får publicitet/uppmärksamhet, företar säkerhetstjänst och andra myndighetsrepresentanter besök dit och utsätter invånarna för propaganda etc.⁴³

De källor som Lifos har konsulterat under 2017 har tudelade uppfattningar om dagens förhållande mellan SNB och mahalla-institutionerna. En källa uppger att mahallan inte har någon annan egentlig funktion utöver sin övervakningsfunktion och att denna verksamhet pågår över hela landet.⁴⁴ En annan källa beskriver hur mahallans tidigare uppgift att bistå SNB med information har ändrats helt och hållet, dess uppgift idag består enbart av att adressera sociala frågor.⁴⁵ Lifos har i dagsläget inte möjlighet att värdera dessa motstridiga uppgifter.

6. Rättsväsendet och bruket av tortyr

Enligt Memorial har mönstret i uzbekiska myndigheters förföljelse förändrats något sedan 1998/99 när repressalierna mot den politiska oppositionen och religiösa grupper ökade. Tidigare byggdes rättsprocesser ofta genom fabricering i form av inplanterade bevis (exempelvis narkotika eller vapen). Standardproceduren idag för att göra sig av med misshagliga individer är att först gripa personen för en påhittad administrativ förseelse, därefter torteras ett erkännande av ett grovt brott fram och personen åtalas och döms.⁴⁶

I svenska Utrikesdepartementets (UD) senaste rapport om mänskliga rättigheter i Uzbekistan redogörs för allvarliga brister i rättssäkerheten i landet. Hur rättssystemet fungerar i praktiken samstämmer inte med konstitution eller lagstiftning och kännetecknas av korruption och ineffektivitet. Offentliga försvarsadvokater uppges i stor utsträckning agera i linje med statens intressen före klientens.⁴⁷ Advocacy Center uppger att

⁴¹ Elin Jönsson, SVT-korrespondent, samtal i Moskva, Ryssland, 2012-02-28.

⁴² Ferghana News Agency, samtal med företrädare i Moskva, Ryssland, 2012-02-29.

⁴³ Voice of Freedom, samtal med företrädare i Bisjkek, Kirgizistan, 2011-12-05.

⁴⁴ Journalist C, 2017.

⁴⁵ Initierad källa B, 2017.

⁴⁶ Företrädare för Memorial, 2015.

⁴⁷ Utrikesdepartementet (UD), *Mänskliga rättigheter, demokrati och rättsstatens principer i Uzbekistan 2015-2016*, 2017-04-26, s. 5, <http://lifos.migrationsverket.se/dokument?documentSummaryId=39392> (Hämtad 2017-08-24).

inrikesministeriet har få resurser och liten kapacitet. Många domar bygger på en persons erkännande snarare än teknisk bevisning. Det finns en uppfattning om att tekniska bevis är bra men inte nödvändigt, på så sätt accepteras ofta erkännanden som frammanats under tortyr som enda bevisning.⁴⁸

Den systematiska förekomsten av tortyr i Uzbekistan är som tidigare nämnt ett sedan länge uppmärksammat problem i internationell rapportering. Amnesty International och HRW rapporterar om den centrala roll tortyr och annan misshandel spelar inom Uzbekistans rättssystem och att sådan behandling är vanligt förekommande inom polisväsende och säkerhetstjänst.⁴⁹ Enligt Amnesty International riktar i vissa fall polis och säkerhetstjänst in sig på hela familjer för att under tortyr framtvunga information eller erkännanden. De mest vanliga och utspridda formerna av tortyr uppges vara misshandel, kvävning, våldtäkt och sexuellt ofredande. Även hot om att utsätta familjemedlemmar för sådan behandling förekommer. Amnesty International rapporterar att tortyr vanligen utförs innan åtal väcks och under häktningstiden. Syftet är att få den misstänkte att erkänna brott.⁵⁰

Enligt Advocacy Center är de brottsbekämpande organen underbemannade och underfinansierade. I kombination med detta ställs krav på att lösa en hög procenthalt av de fall som öppnas (70-80%) och en individs karriär är beroende av antalet lösta fall. Ovanstående faktorer skapar en situation där tortyr tillämpas för att komma till avslut genom erkännanden. Advocacy Center uppger att tortyr vanligen tillämpas under de första 48 timmarna efter gripandet eftersom rättsväsendet inom denna tid ska fatta beslut om en person ska åtalas eller släppas fri.⁵¹

Enligt två anonyma källor har användandet av tortyr i inrikesministeriets (MVD) fängelser minskat drastiskt under det senaste året.⁵² Enligt en av källorna som har flera släktingar som sitter i fängelser kontrollerade av MVD har tortyren mer eller mindre upphört där. Religiösa fångar har dock en fortsatt svår situation i fängelserna där de utsätts för diskriminering och våld av både vakter och andra interner. Källan ger ett exempel på denna stigmatisering där religiösa fångar fått vänta på att få träffa sina besökare i upp mot tio dagar medan en person dömd för mord fått träffa sina anhöriga utan dröjsmål.⁵³ Anledningen till den abrupta minskningen av tortyr är till följd av en omorganisering av befattningar inom fängelseledningen vilken

⁴⁸ Advocacy Center, samtal med företrädare i Osj, Kirgizistan, 2016-10-18.

⁴⁹ HRW, *A Call for Human Rights Council Action*, 2015-05-28, https://www.hrw.org/sites/default/files/related_material/HRW%20Uzbekistan%20Brochure.pdf (Hämtad 2017-08-23); Amnesty International, *Secrets and Lies: Forced confessions under torture in Uzbekistan*, 2015-04-15, 7-8, https://www.amnestyusa.org/wp-content/uploads/2017/04/eur_62_1086_2015_uzbekistantorture_fullreport.pdf (Hämtad 2017-08-23).

⁵⁰ Amnesty International, 2015, s. 9, 23-28.

⁵¹ Advocacy Center, 2016.

⁵² Initierad källa B, 2017; Journalist C, 2017.

⁵³ Initierad källa B, 2017.

har utestängt SNB:s inofficiella kontroll.⁵⁴ På de avdelningar, högsäkerhetsfängelser och häkten som är under SNB:s regi fortgår dock användandet av tortyr.⁵⁵

UD uppger i sin senaste rapport att fängelseförhållandena i Uzbekistan är högst bristfälliga med platsbrist och läkemedelsbrist. Interner förvaras i celler utan tillfredsställande ventilation vilket utsätter dem för minusgrader och extrem hetta under olika årstider.⁵⁶ Advocacy Center uppger att de fysiska och, framförallt, psykiska fängelseförhållandena i sig är att betrakta som tortyr.⁵⁷

7. Lifos sammanfattning och slutsats

Sedan Mirziyoyev tillträdde presidentposten har statens järngrepp om samhället lättat något och Uzbekistan står till synes i ett vägskäl för framtiden – att antingen öppnas upp för omvärlden eller slutas på nytt. Lifos har tidigare noterat hur det har förefallit som om en mer eller mindre öppen maktkamp har utspelats mellan Mirziyoyev och Innoyatov genom de maktministerier de har kontrollerat (MVD respektive SNB). Mirziyoyev har nu tagit sig an SNB och avsatt Innoyatov som har erbjudits en plats i senaten och därmed immunitet från åtal. Det är dock av stor vikt att belysa att SNB är mer än Innoyatov. Lifos bedömning är att den riktning Uzbekistan kommer ta framöver med stor sannolikhet är beroende av hur Mirziyoyev lyckas ta sig an och reformera SNB samt hur andra maktspelare ställer sig till att ta en förnyad politisk inriktning kontra ett bevarande av det gamla inarbetade systemet. Att göra sig av med Innoyatov kan vara ett första steg mot en reform. Hur Mirziyoyevs förändringar kommer att tas emot återstår dock att se och det är inte möjligt att på medellång eller lång sikt bedöma hur detta kommer att påverka statens repression eller respekt för de mänskliga rättigheterna. Därför är det av stor vikt att noga följa den politiska utvecklingen i Uzbekistan som i nuläget är särskilt sårbar för snabba förändringar.

De reformer som har skett under Mirziyoyevs första tid vid makten kan uppfattas som stora med tanke på Uzbekistans historia av slutenhet och repression. Trots ökad öppenhet, religiösa lättnader och en något ljusare framtidstro än för ett och ett halvt år sedan är det av stor vikt att understryka att detta inte handlar om några radikala förändringar och att stora problem kvarstår inom statsapparaten. Det är därtill för tidigt att säga någonting om huruvida Mirziyoyevs initiala förändringar och lättade grepp om samhället har påverkat människorättssituationen, samhällsstyrningen eller det eventuella utrymmet för framtida politiska alternativ. Uzbekistan är en av

⁵⁴ Initierad källa B, 2017; Journalist C, 2017.

⁵⁵ Journalist C, 2017.

⁵⁶ UD, 2017, s. 4.

⁵⁷ Advocacy Center, 2016.

världens mest korrupta stater⁵⁸ vars säkerhetstjänst och rättsväsende kännetecknas av godtycklighet och oförutsägbarhet. Lifos gör därför ingen annan bedömning av människorättssituationen i Uzbekistan än vad de allvarliga förhållanden som rått de senaste decennierna vittnar om.

⁵⁸ Transparency International, *Corruption Perceptions Index 2016*, 2017-01-25, https://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2016 (Hämtad 2017-08-24).

Källförteckning

Elektroniska källor

Amnesty International, *Fast-Track to torture: Abductions and forcible returns from Russia to Uzbekistan*, 2016-04-21, <https://www.amnesty.ie/wp-content/uploads/2016/05/Fast-Track-to-Torture-Uzbekistan.pdf> (Hämtad 2017-08-23).

Amnesty International, *Secrets and Lies: Forced confessions under torture in Uzbekistan*, 2015-04-15, https://www.amnestyusa.org/wp-content/uploads/2017/04/eur_62_1086_2015_uzbekistantorture_fullreport.pdf (Hämtad 2017-08-23).

Amnesty International, *“We will find you anywhere”: The global shadow of Uzbekistani surveillance*, 2017-03-31, <https://www.amnesty.org/en/documents/eur62/5974/2017/en/> (Hämtad 2017-08-23).

EurAsia Daily (EAD), *Resignation of Uzbek Security Service chief – end of all-mighty minister*, 2018-01-31, <https://eadaily.com/en/news/2018/01/31/resignation-of-uzbek-security-service-chief-end-of-all-mighty-minister> (Hämtad 2018-02-06).

Human Rights Watch (HRW), *A Call for Human Rights Council Action*, 2015-05-28, https://www.hrw.org/sites/default/files/related_material/HRW%20Uzbekistan%20Brochure.pdf (Hämtad 2017-08-23).

Human Rights Watch (HRW), *Uzbekistan – Class Dismissed: Discriminatory Expulsions of Muslim Students*, 1999-10-30, <https://www.hrw.org/reports/1999/uzbekistan/uzbek-02.htm> (Hämtad 2017-08-23).

Human Rights Watch (HRW), *Uzbekistan: 3 More Years for Long-Held Activist*, 2016-11-03, <https://www.hrw.org/news/2016/11/03/uzbekistan-3-more-years-long-held-activist> (Hämtad 2017-08-23).

Human Rights Watch (HRW), *World Report 2017 – Uzbekistan*, 2017-01-12, <https://www.hrw.org/world-report/2017/country-chapters/uzbekistan> (Hämtad 2017-08-23).

International Crisis Group (ICG), *Uzbekistan: The Hundred Days*, 2017-03-29, <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/central-asia/uzbekistan/242-uzbekistan-hundred-days> (Hämtad 2017-08-23).

Jamestown Foundation, *Uzbekistan Alters Its Vision for Afghanistan*, 2017-06-27, Eurasia Daily Monitor Volume: 14 Issue: 86, <https://jamestown.org/program/uzbekistan-alters-vision-afghanistan/> (Hämtad 2017-08-23).

Migrationsverket, *Uzbekistan - Allmän bakgrund och aktuell situation*, 2010-06-21 (tidigare publicerad i Lifos, nu ersatt av föreliggande rapport).

RFE/RL, *Uzbek President: Prosecutors 'Are The Biggest Thieves'*, 2017-08-04, <https://www.rferl.org/a/uzbekistan-president-prosecutors/28659311.html> (Hämtad 2017-12-07).

Radio Free Europe/Radio Liberty (RFE/RL), *Uzbekistan To Abolish Exit Visa System In 2019*, 2017-08-16, <https://www.rferl.org/a/uzbekistan-exit-visa-scraped-2019-mirziyoev/28680124.html> (Hämtad 2017-12-01).

Rashid, Ahmed, *They're only Sleeping – Why militant Islamicists in Central Asia aren't going to go away*, *The New Yorker*, 2002-01-14, <http://www.newyorker.com/magazine/2002/01/14/theyre-only-sleeping> (Hämtad 2017-08-23).

Stratfor, *A History of The Uzbeks: From the Silk Road to the Soviet Union*, 2016-08-29, <https://worldview.stratfor.com/article/history-uzbeks-silk-road-soviet-union> (Hämtad 2017-08-23).

Transparency International, *Corruption Perceptions Index 2016*, 2017-01-25, https://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2016 (Hämtad 2017-08-24).

US Department of State. *Country report on Human Rights Practices 2016 – Uzbekistan*, 2017-03-03, <http://lifos.migrationsverket.se/dokument?documentSummaryId=39371> (Hämtad 2017-08-23).

Utrikesdepartementet (UD), *Mänskliga rättigheter, demokrati och rättsstatens principer i Uzbekistan 2015-2016*, 2017-04-26, <http://lifos.migrationsverket.se/dokument?documentSummaryId=39392> (Hämtad 2017-08-24).

Muntliga källor

Advocacy Center, samtal med företrädare i Osj, Kirgizistan, 2016-10-18.

Akulbek Tashbulatov från Center for Support of International Protection, samtal i Osj, Kirgizistan, 2016-10-17.

Elin Jönsson, SVT-korrespondent, samtal i Moskva, Ryssland, 2012-02-28.

Ferghana News Agency, samtal med företrädare i Moskva, Ryssland, 2012-02-29.

Ferghana Valley Lawyers Without Borders (FVLWB), samtal med företrädare i Osj, Kirgizistan, 2011-12-01 och 2011-12-03.

Human Rights Watch (HRW), samtal med företrädare i Oslo, Norge, 2015-02-10.

Initierad källa A, samtal i Oslo, Norge, 2017-06-09.

Initierad källa B, samtal i Almaty, Kazakstan, 2017-11-08 och 2017-11-09.

Journalist A, samtal i Osj, Kirgizistan, 2016-10-18.

Journalist B, samtal i Osj, Kirgizistan, 2016-10-18.

Journalist C, samtal i Almaty, Kazakstan, 2017-11-08 och 2017-11-09.

Journalist C, e-post, 2017-12-09.

Memorial, samtal med företrädare i Moskva, Ryssland, 2012-02-28 och i Oslo, Norge, 2015-02-02.

Uzbekisk människorättsaktivist, samtal i Frankrike, 2015-02-17.

Voice of Freedom, samtal med företrädare i Bisjkek, Kirgizistan, 2011-12-05.

Lifos publikationer

Landrapport syftar primärt till att utgöra ett underlag till Migrationsverkets rättsliga styrning. Den kan också ge stöd vid handläggning i migrationsärenden.

Temarapport syftar till att ge landinformation i ett eller flera sammanlänkade teman, alternativt ett tema som berör flera länder.

Lägesanalys syftar till att ge en kortfattad lägesbild av en situation i ett land, inklusive en analys kring möjlig utveckling.

Scenarioanalys syftar primärt till att utgöra ett stöd vid prognosarbete, strategiskt beslutsfattande etc. genom att beskriva ett antal möjliga scenarier samt sannolikheten och konsekvensen av dessa.

Fråga-Svar är sammanställningar av information som svar på frågor från Migrationsverkets anställda.

Om Lifos

Lifos är ett center för landinformation och omvärldsanalys. Vi samlar in, analyserar och upprätthåller expertkunskap om länder och regioner från vilka människor söker sig till Sverige.

Lifos mission: Lifos är ett expertorgan, vilket agerar opartiskt och proaktivt för att bidra till rättssäkra och effektiva migrationsprocesser genom tillförlitlig, relevant och lättillgänglig landinformation och omvärldsanalys.

Migrationsverket • 601 70 Norrköping

gb-lifos@migrationsverket.se

<http://lifos.migrationsverket.se> • www.migrationsverket.se